

KULTURVÄRDEN

HARPSUNDS RYSKA ARV

När Vera Wicander flög in

KÄNSLIG OPERATION

Slottsrenoveringen når halotid

BEFÄST KÄRLEK

Bröllop på fästningen

RUM FÖR SPÖKELSER

Vandring i hemsökta hus

PRAKTFULLA PORTALER

Från Vasaborgar till bankpalats

LIVPAGENS SÄNG

Den flexibla slottsbyrån

K

Levande
HANTVERK

LYFT BLICKEN

MAN GLÄNTAR på en dörr, kläcker en bra idé eller möter en ny kollega. Det är något speciellt när saker tar sin början. Just där i själva starten finns den där speciella energin som bär oss framåt – nyfikenheten. Nyfikenhet är annars något som ofta avtar med åren. Vi behåller av förklarliga skäl inte vårt treåriga jags envetna frågvishet för alltid. Vi lär oss ju saker med åren och får fler och fler svar på livets alla oklarheter. Men risken är då stor att man stagnerar och att man slår sig till ro med det kända och invanda.

Att fortsätta ställa frågor kan därför vara motorn till nyfikenhet och det som driver oss framåt. Den påminner oss om att ingenting är självklart, att det kan finnas flera lager, flera perspektiv och flera möjligheter – oavsett om det gäller företeelser eller möten med andra människor.

Hoppas att din nyfikenhet väcks till liv av innehållet i årets tredje nummer av Kulturvärden – mitt första som chefredaktör. Kanske leder läsningen till att du lär dig något nytt, får nya perspektiv på saker eller blir nyfiken på att ta reda på mer. Detta nummer har bland annat fått mig att lyfta blicken mot stadens spännande fasader och undra: spökar det där inne?

Trevlig läsning!

KARIN HEDIN RÖÖS
chefredaktör

FOTO SFV/CLAES OLSSON

Naturreservaten firar jämnt

FOTO SFV

Statens fastighetsverk förvaltar 200 000 hektar skogsmark, bland annat flera naturresevat. I år fyller naturresevatet Bogesundslandet och Lovö tio år. Hur har SFV utvecklat resevatet, Mats Larshagen, resevatförvaltare på Statens fastighetsverk?

– Vi har framför allt utvecklat infrastrukturen och informationen för besökare. På Lovö har vi gått från en till åtta rastplatser med eldstad, och flera nya leder har etablerats, bland annat den så kallade Barfotastigen. På Bogesundslandet jobbar vi i nuläget främst med att öka tillgängligheten.

Vad är det som är så speciellt med dessa resevat?

– De är stora och tätortsnära. Lovö ligger bara en mil från Gamla stan i Stockholm. Bogesundslandet är störst med sina cirka 30 kvadratkilometer, men Lovö är särskilt unikt med sin stora mängd externa intressenter, alltifrån kungahuset till samhällsviktiga aktörer, och många boende och besökare.

Hur förvaltar ni dem?

– Jag är anställd som resevatförvaltare, men hela SFV:s expertis finns till förfogande. Kostnaderna för den löpande förvaltningen täcks av de intäkter SFV har, främst genom skogsbruket, som är tillåtet i vissa delar av resevatet.

Hur ser framtidsplanerna ut – är det några nya projekt på gång?

– Vi jobbar ständigt med att finslipa infrastruktur, tillgänglighet och information för besökare. Dessutom strävar jag som förvaltare efter att utveckla det hyggessfria skogsbruket, till gagn inte minst för upplevelsevärde.

KULTURVÄRDEN NUMMER 3, 2025

Statens fastighetsverk ger ut Kulturvärden fyra gånger per år för att du ska få kunskap om Sveriges kulturarv. sfv:s uppgift är att se till att fastigheternas själ och karaktär lever och bevaras till kommande generationer. Genom staten är du delägare, tillsammans med tio miljoner andra svenskar.

Ansvarig utgivare

Thomas Johansson

Chefredaktör

Karin Hedin Röös

Redaktionell produktion

Intellecta

Redaktör Johan Wickström

Art Director Sara Bidö

Korrektur Helena Walldow

Texter Mattias Boström,

Hélène Hanes, Elisabet

Hesseborn, Gustav Schön,

Anna Strömberg, Gustav

Nordin Törnqvist, Johan

Wickström

Foto Joachim Bago, Erika

Bjurling, Frida Claesson,

Melker Dahlstrand, ©Kungl.

hovstaterna/Alexis Daflos,

Lasse Edwartz, Elisabet

Hesseborn, Kungliga

byggnadsstyrelsen, Hans Landberg, Bert Leandersson, Åke E:son Lindman, RAA/Bengt A. Lundberg, Claes Olsson, Calle Nyman, Magnus Reuterdaahl, Gustav Schön, Peter Steen, Åsa Larsson Stjernkvist, Sofi Sykfont, Stockholms Stadsmuseum, Stefan Söderhäll, Marcus Årskog
Illustration Veronica Ballart Lilja, Annika Gudmundsson
Repro Turbin
Tryckeri Norra Skåne Offset
Issn 1104-845x
Omslaget Tyger i Birgitta Welles tapetserarverkstad.
Foto: Melker Dahlstrand

Kontakta oss

Kundservice <https://order.flowy.se/statensfastighetsverk/selfservice> eller 08-121 060 73

Redaktionen kulturvarden@sfv.se eller 010-478 70 00

Postadress Kulturvärden, Box 2263, 103 16 Stockholm

FOTO MELKER DAHLSTRAND

6

HALVTID PÅ SLOTTET
Minutiös restaurering på Södra fasaden

FOTO SFV/ELISABET HESSEBORN

14

DE DÖDA GÅR IGEN
En historisk rundtur bland det oförklarliga

FOTO MELKER DAHLSTRAND

22

LEKFULL UTSMYCKNING
Portalerna berättar mer än du anar

FOTO MELKER DAHLSTRAND

30

PASSIONERAT HANDLAG
Hantverkare som brinner för sitt yrke

NYHETER 5
*Färgstark uteplats på
Världskulturmuseet*

BRÖLLOP 12
*Fem nyvrigda par
på fästningen*

ANEKDOTEN 20
*Kärlek och kräfter
på Harpsund*

DÅ OCH NU 28
*Från riksarkiv till
konferenslokal*

INTERIÖREN 36
*Slottsbyrån som
blev livpagens säng*

FOTO MELKER DAHLSTRAND

Blixten förstörde monumentet

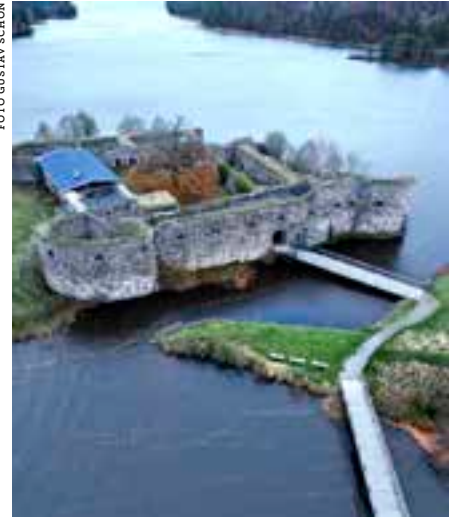
PÅ KVÄLLEN DEN 23 JUNI slog blixten ner i Kvidingemonumentet. Den sju meter höga obelisk, som flankeras av två lejon, totalförstördes. Ett av de två lejonerna skadades medan det andra klarade sig.

Statens fastighetsverk har tills vidare stängt av området. Vad som händer framgent är i dagsläget oklart.

– Det här är en mycket ovanlig situation. Vi behöver göra en inventering först, sedan har vi äskat pengar för att kunna sätta ihop en expertgrupp som kan ta fram förslag på åtgärder, säger Maria Nordh, fastighetschef på SFV Syd.

Monumentet uppfördes 1826 av Karl XIV Johan till minne av kronprins Karl August, vars död banade väg för Bernadotteätten.

FOTO GUSTAV SCHÖN

NU SKA SLOTTSRUINEN RUSTAS UPP

SEDAN TVÅ ÅR tillbaka har Kronobergs slottsrudin varit stängd för allmänheten på grund av rasrisk. Nu har Statens fastighetsverk tillsammans med Växjö kommun och Region Kronoberg gått samman för att säkra slottsruinens framtid.

SFV investerar 25 miljoner kronor fram till 2027 för att rusta upp delar av ruinen så att den åter kan ta emot besökare. Därefter ska hela fastigheten överlåtas till Växjö kommun och Region Kronoberg, som långsiktig förvaltare.

FOTO SFV/RIKA BJURLING

GYMNASIUM FLYTTAR IN I HISTORISK MILJÖ

GYMNASIESKOLAN Jensen gymnasium har nyligen flyttat in i Ämbetsbyggnaden i Jönköping. Eleverna och personalen kommer att kunna ta del av flera historiska detaljer och interiörer från Göta hovrätts tid. I korridorerna syns armatur, marmorgolv, dörrar och domstolens bokhyllor.

– Vi har gjort flera anpassningar för att säkerställa verksamhetens krav. Både vi och hyresgästen är otroligt nöjda med resultatet, säger Olivia Eldh, SFV:s externa projektledare.

FOTO SFV/MAGNUS REUTERDAHL

ARKEOLOGER GRÄVER RUNT BÅRBY BORG

UNDER HÖSTEN pågår utgrävningar i Bårby borg på sydvästra Öland. Sedan tidigare vet man att den använts under flera tidsepoker och man har hittat ett femtiotal byggnader inuti borgen.

– Man undersöker några av dessa byggnader för att ta reda på hur gammal borgen faktiskt är och hur den har använts, säger SFV:s kulturmiljöspecialist Magnus Reuterdaahl.

Projektet är ett samarbete mellan Linnéuniversitetet, Stockholms universitet och Kalmar läns museum.

FOTO SFV/CLAES OLSSON

VÄTMARKSPROJEKT GER FINA RESULTAT

UNDER DE senaste åren har SFV genomfört många återvätningsprojekt, både för att värna biologisk mångfald och minska koldioxidutsläpp. Ett exempel är Bredmossen, vid Tullgarn utanför Vagnhärad. Här dikades marken upp på 1900-talet, vilket förändrade den öppna mossmiljön till tät skogsmark. Nu har mycket av skogspartiet avverkats och diken har täppts.

– Det har blivit en förändrad livsmiljö för fårtörterna och det känns bra, säger Joan Njunjes, skogvaktare på SFV.

Sagolik uteplats

VÄRLDSKULTURMUSEET i Göteborg har fått ett färgsprakande tillskott. I samband med tioårsjubileet av utställningen "Tillsammans" invigdes en helt ny uteplats den 6 september. En upplevelsebänk med ett sagoträd som läser upp sagor, en tillgänglighetsanpassad studsmatta och ett ljusspel är några av sakerna som tillkommit. Statens fastighetsverk har tillsammans med museet och grannverksamheten Universeum tagit fram uteplatsen.

– Alla inblandade är mycket nöjda över resultatet. Det var tidigare en outnyttjad och grå plats, men nu bjuder det in till både lek och avkoppling, säger Robin Sjöström, förvaltare på SFV.

Operation
STOCKHOLMS SLOTT

Restaureringen av Stockholms slott närmar sig halvtid. Under den tionde etappen dominerar putsarbete samtidigt som fasadens zinkstatyer ska få en skyddande behandling.

TEXT *Gustav Schön* FOTO *Melker Dahlstrand*

Trofégrupperna i bly har prytt slottet sedan 1730-talet. Vid restaurering hittades en flaskpost från 1890.

I början av 2020 besökte Kulturvärden fasadrestaureringen av Stockholms slott som då pågått i nio år. Fem år senare är vi tillbaka. Nu har ytterligare tre etapper färdigställts och cirka 600 ton sten lagats eller bytts ut.

På Slottsbacken väntar turister på att portarna ska slå upp denna soliga juni-dag. Det är högsäsong.

– Att restaurera slottet är lite som att operera en vaken patient. Vårt arbete ska inte störa verksamheten. Bullerarbeten får endast utföras innan de öppnar slottet och under högvakten har vi lunchrast. Det här är givetvis saker som vi vet om, men det ställer höga krav på vår planering, säger Magnus Roos, projektledare på sfv.

INNE PÅ BYGGOMRÅDET är det desto lugnare. Stenhuggare Niclas Johansson mättar upp ett stenblock som han uppskattar till 20 kilo. Det är del av ett fönsteröverstycke (kornischsten) på översta våningen, men innan den sätts på plats ska Niclas

signera den, vilket traditionellt görs med ett stenhuggarmärke.

– Vi stöter på en del hälsningar från tidigare restaureringar och även från byggtiden, den äldsta vi hittat är från 1735. Det kan vara stenhuggarmärken eller handskrivna signaturer. Att signera sitt arbete med ett märke är en lång tradition inom stenhuggaryrket och därför uppmanar vi våra stenhuggare att också skicka med hälsningar till framtiden, säger Anne Teresiak från AIX Arkitekter som är restaureringsarkitekt för slottets fasader.

FASADRESTAURERINGEN är uppdelad i 22 etapper. Nu pågår etapp 10 som omfattar fasaden väster om södra valvet. Det är den andra av tre etapper längs södra fasaden. Den startade i vintras och ska vara klar i slutet av 2026. Den består mestadels av putsarbete och är på många sätt enklare än etapp 9, som omfattade det rikt utsmyckade södra fasadens mittparti.

– Vi har Rikssalen på andra sidan väggen, ett av slottets mest praktfulla rum. För att skydda

Anne Teresiak,
restaurerings-
arkitekt på
AIX Arkitekter.

Kopparplåten på taket byts ut och skadat trä ersätts.

Stenhuggaren Niclas Johansson visar platschef Maria Chung Roslund hur han ska hugga till en hörnkornisch.

Cirka en tredjedel av slottets fasad består av fönster – närmare bestämt 972 fönster med tillhörande utsmyckning ska restaureras.

interiören använder vi en kärnborr för att minska vibrationerna som annars kan skada stuckatur och väggmålningar, säger Magnus Roos.

RIKSSALEN ÄR ÖPPEN för besökare och används vid officiella högtidligheter. Den upptar två och ett halvt våningsplan och väggarna är prydda med skulpturer utförda av fransmännen Charles Guillaume Cousin och Pierre Hubert L'Archevêque. Ena väggen är täckt av en tygklädd byggställning.

– Den har vi byggt upp av flera skäl, dels skyddar den mot att byggdamm sprids inne i salen, vilket skulle kunna skada interiören. Sen måste vi komma åt fasadens inre sida när vi byter exempelvis fönsterbänk i fasaden. Vi behöver också komma åt på insidan för att göra för- och efterlagningar. Dessutom har vi en konservator som kontrollerar och bevakar de fina interiöra utsmyckningarna, säger Anne Teresiak.

Efter noggrann inventering av fasadens kalkcementputs, som var från 1940-talet, konstaterades att den tekniska livslängden var nådd. Under våren

har allt knackats ner till den röda tegelväggen – ett ovanligt steg i fasadprojektet.

– Vi försöker bevara det som går att bevara. Men vår murarmästare undersökte putsen, den var i dåligt skick och på många ställen gick det att borsta bort putsen, berättar Maria Chung Roslund som är platschef på M3 Bygg.

INNAN NY PUTS läggs på ska känsliga möten mellan materialen, som mellan fönsterkarm och mur, tätas. Därefter byggs lagren upp med ett slutligt skikt av kalkputs, som åldras vackert och harmonierar bättre med slottets helhet.

– Det är mycket bakomliggande arbete som ingen ser, men som är helt avgörande för att fasaden ska hålla i flera generationer framåt, säger Maria Chung Roslund.

Under tidigare restaureringsarbeten med den norra flygeln hittades spår av en rödaktig puts. Det är troligtvis den kulör som Nicodemus Tessin d. y. en gång avsåg för hela slottet. I slutet av 1800-talet försökte Oscar II återställa

Maria Chung Roslund, platschef på M3 Bygg.

Preliminär etappindelning år 2011–2050

Slutförd restaurering
Pågående restaurering
Kommande restaurering

LEJONBACKEN
2027-2031

2011-2012

LOGÅRDEN
2042-2049

INRE BORGGÅRDEN
2032-2041

2015-2016

2017

2019-2021

2013

2026-2028
Ettap 11

2022-2024
Ettap 9

2024-2026
Ettap 10

2018-2019

2014

2015

TERRASS-MUREN
2050

YTRE BORGGÅRDEN

SLOTTSBACKEN

ILLUSTRATION ANNIEA GUDMUNDSSON

ANCO GATAAAGGAAAC HAAATTAH AACATTAAGGAAAG

Fasadsten, kvm:
~10 000

- När vi kollat i tidningsarkiv har vi kunnat läsa

att man var missnöjd med hur zinkstatyerna åldrades. Vi förmodar att man ville byta ut alla och bara hann med en, för sen kom första världskriget, säger Anne Teresiak.

Från början var det inte planerat att renovera figurerna. Men med extra anslag har SFV nu plockat ned de åtta stormännen för restaurering. Trots att zink inte är optimalt för nordiskt klimat har man, i samråd med metallkonservatorer och Riksantikvarieämbetet, valt att bevara dem i originalmaterialet.

– Det är ett sätt att respektera historien och bevara så mycket som möjligt av det ursprungliga. Vi kommer bland annat att ge zinkstatyerna en skyddande målningsbehandling. Men det innebär också att Tessin kommer fortsatt att vara i brons, medan de andra är i zink, säger Magnus Roos.

I slutet av 2026 drar etapp 11 igång och när den är färdig kan stockholmarna njuta av den vackra södra fasaden i sin helhet. Men än kvarstår en mycket viktig detalj från etapp 9, att montera det nyhuggna Riksvapnet som sitter ovanför södra valvet. Det gamla riksvapnet, som tillkom under Oscar 11:s tid, har vittrat sönder och ska nu bytas ut. Den nya stenskölden, som med sin bas och krona är tre meter hög, ligger just nu på ett stenhuggeri i Danmark. Planen är att montera den under nästa år, då kungen firar sin 80-årsdag.

– Det hade varit en fin present att hinna få upp Riksvapnet till dess. Men det innebär att vi måste sätta upp byggnadsställningar vid södra valvet igen. Därför behöver vi kanske vänta tills efter jubileet, säger Magnus Roos. *

Magnus Roos,
projektledare på SFV.

Riksvapnet, ovanför porten till södra valvet, är illa åtgånget. Det nya har tillverkats på ett stenhuggeri i Danmark och kommer troligen att monteras under nästa år.

Plåtslagaren Patrik Ekström monterar fästbläck för att plåten ska kunna avleda vatten från balustraden.

Det gamla fortet på Rindö i Stockholms skärgård är verkligen något alldeles extra. Platsen andas spännande historia och för en dag i juni fick den bli en Plats för kärlek.

PLATS FÖR KÄRLEK

I juni bjöd Statens fastighetsverk åter igen in till kärleksfest. Den här gången var det på fästningen Oscar-Fredriksborg på Rindö i Stockholms skärgård. Och precis som tidigare år bjöd dagen på skratt och gråt, sol och värme, men framför allt – mycket kärlek.

TEXT Gustav Nordin Törnqvist FOTO Calle Nyman, Frida Claesson

OM DET ÄR NÅGOT Plats för kärlek har haft genom åren är det tur med vädret. Så blev det även denna gång när fem lyckliga och förväntansfulla par, under en klarblå himmel och omringade av familj och vänner, förevigade sin kärlek till varandra. Årets Plats för kärlek var den tredje i ordningen och den gamla fästningen Oscar-Fredriksborg visade sig från sin allra bästa sida.

Vigslarna innehöll allt det där som en bröllopsdag ska innehålla. Glada skratt, salta tårar, innerliga sånger och fiolspel från Dalarna. Och när

vigsselförrättaren Lars Bryntesson avslutat vigslarna samlades paren och deras gäster på den öppna borggården för mingel, foton, kramar och lyckönskningar.

DÅ OSCAR-FREDRIKSBERG har en spännande historia erbjöds även rundvisningar för de par och gäster som var intresserade.

– Det var trevligt att kunna erbjuda något mer än bara själva vigslarna. Det verkade vara uppskattat och kanske extra roligt, eftersom

Oscar-Fredriksborg vanligtvis är stängd för allmänheten, säger Frida Claesson på SFV.

Evenemanget syftar till att lyfta fram unika vigselplatser runt om i Sverige. Årets plats låg på Rindö i Stockholms skärgård, men SFV har många andra historiska och spännande miljöer där brudpar kan säga ja till varandra.

– Verkligen en fantastisk dag på alla sätt. Det var en urladdning av känslor vid varje vigsel och när sista paret gick var man helt slut. Jag grät nog mest av alla, skrattar Frida Claesson.

+
Läs mer om
tidigare vigslar:

1. Martin Hartmann ville ge sin älskade Malin Jonsson något extra för allt hon gjort för honom. Omringad av familj, vänner och sina två barn blev dagen sannernligen något extra.

2. När Sepideh Abbaszadeh kom till Sverige för 15 år sedan mötte hon Magnus Laveskog och allt föll på plats. För två år sedan köpte de ett hus på Rindö och när möjligheten att gifta sig på Oscar-Fredriksborg dök upp kändes det som en dröm som blev sann.

3. Rickard Sjölin och Stina Karlsson har alltid velat ha en liten vigsel på en vacker och speciell plats. Oscar-Fredriksborg uppfyllde alla deras önskemål.

4. Det vackra ljusinsläppet från de höga fönstren förstärkte den magiska känslan i det gamla logementet där paren vigdes.

5. Mikaela Sandell är uppvuxen i Vaxholms kommun och lockade för tre år sedan Stephan Lejnell till Rindö. Därför kändes ett bröllop på deras ö självklart.

6. Förra året friade Jenny Vesterlund till sin Daniel Larsson efter 30 år tillsammans och när hon av en slump såg bilder från förra årets Plats för kärlek visste hon att det var just det där de hade väntat på.

Under Skoklosters slotts långa historia har många märkliga ting utspelat sig. Museipedagogen Petter Inedahl har samlat in berättelser om ond bråd död och osaliga andar till museets populära spökvisningar.

HEMSÖKTA HUS

Det spökar i slott och på grusvägar, på vindar och även på internet. Berättelser om spöken har följt människan sedan urminnes tider, från muntligt traderande och in i våra dagar. Följ med på en rundtur bland det oförklarliga.

TEXT Anna Strömberg

Någon går med tunga steg över golvet i det tomma rummet bredvid. En huvudlös silhuett syns på ett gruppfoto. En stol gungar av sig själv och en tränad vakthund hälsar glatt på en vän ingen annan kan se. Kusliga saker, men också återkommande inslag i historien om flera av de äldre hus som Statens fastighetsverk förvaltar.

Att förevisa en tavla eller en barockmöbel är vardagsmat för en anställd på en plats som Skoklosters slott. Men när man hösten 2017 introducerade spökvandringar, för att besökare också skulle kunna ta del av slottets immateriella kulturarv, var det initialt ett kontroversiellt beslut – kan man verkligen visa någonting som inte syns?

– Men allt som hör till en plats historia har

relevans för hela berättelsen om platsen, vare sig det handlar om föremål eller någonting oförklarligt, säger Petter Inedahl, museipedagog på Skokloster slott och författare till bland annat två böcker om spöken.

IDAG ÄR DE återkommande spökvandringarna på Skoklosters slott populära evenemang, där själva slottet – ett unikt barockslott med rika samlingar och välbevarade miljöer – utgör en levande kuliss som klivit rakt ur stormaktstiden. Frånvaron av elektricitet i slottet gör också sitt till.

– Det skapar en annan stämning när man vet att en byggnad har en etablerad historia, att mycket har hänt där. Äldre miljöer är också främmande för oss, vi bor på ett helt annat sätt idag med våra moderna villor och lägenheter, säger Petter Inedahl.

– Att vara på en främmande plats skapar nya associationer. Man är lite

vilse i tillvaron, då är det lättare att tro att det finns någonting oförklarligt där.

Enligt en avhandling från 2024, skriven av Cristoffer Tideliuss, doktor i religionssociologi vid Uppsala universitet, tror fyra av tio svenskar på någon form av paranormala fenomen. Hit räknas både spöken och ufon. Däremot är tron på tomtar, vittor och annat oknytt inte alls vanligt nu, beroende på den värld nutidsmänniskan befinner sig i. I det gamla bondesamhället hade tomten en uppgift att fylla. Han tog hand om djuren och höll uppsikt över gården – i en lägenhet är tomten överflödig.

FOTO SFV/ELISABET HESSEBORN

Gamla slott och mörka källare var tacksamma inspelningsplatser för Statens fastighetsverks filmserie *Spökelser*. I seriens fem avsnitt får tittaren bekanta sig med fem hem-sökta platser.

spökjägare besökte Mälsäkers slott, som även det förvaltas av SFV.

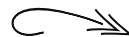
Väl framme på slottet satte spökjägarna upp sin utrustning – monitorer, ljudupptagare med mera – på två av slottets olika våningar. Utrustningen behövde övervakas noga och i tysthet, så en person placerades vid varje utrustningsstation medan övriga medverkande samlades på en egen våning i ett tillstängt kök.

– Jag erbjöd mig att vakta en station och sitter där helt ensam på ett våningsplan. Då hör jag tydligt hur någon går över trägolvet i rummet bredvid, med höga, tunga steg. Det gjorde mig irriterad, eftersom det förstörde hela upplägget, säger Petter Inedahl och fortsätter:

– En stund senare kom en kille upp till mig med kaffe och jag ber honom säga åt de övriga att lägga av med att klampa runt så där. Han svarade att ingen gått upp till mig på hela kvällen.

Petter Inedahl berättar att han och den andre mannen tillsammans undersökte rummet bredvid. Rummet var tomt och hade inget trägolv utan ett av betong.

– Jag vet inte vad jag ska tro. Men om någon kunde bevisa för mig att spöken finns, då skulle de vara rätt spännande för mig, säger Petter Inedahl.

Historier om spöken är mindre bundna till en särskild form av plats eller inramning, de kan uppkomma inte bara i slott och herrgårdar utan lite var som helst.

– Det finns precis lika många historier om spöken på grusvägar och i bilgarage som i slott, säger Petter Inedahl.

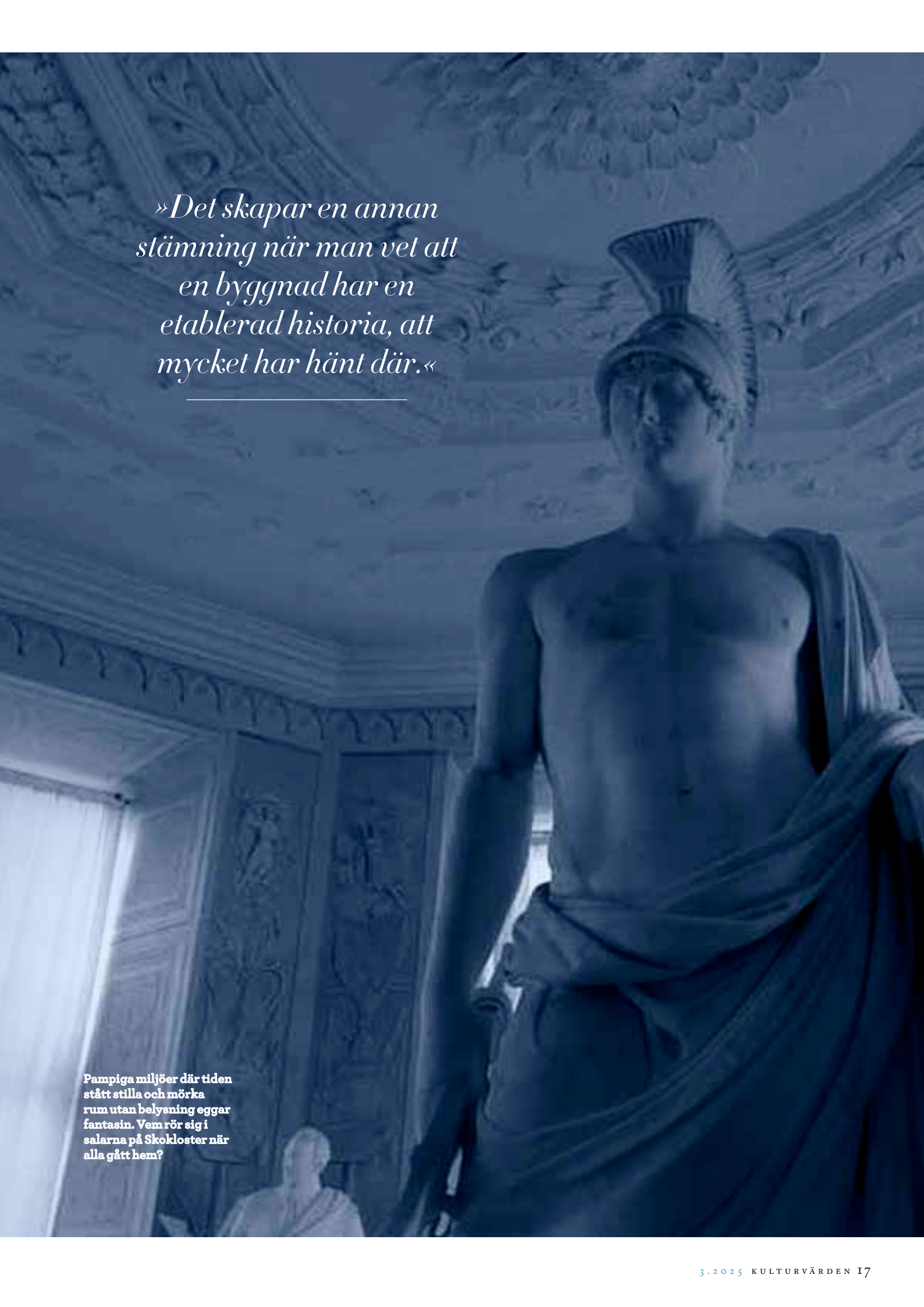
– När jag började samla på spökhistorier hade jag fördomar om vilka personer som tror på spöken, men det är verkligen alla sorter. Alla åldrar, kön, infödda, högutbildade, rika och raka motsatsen. Enda sammankopplingen är att de alla har upplevt någonting oförklarligt.

Petter Inedahl har även egna erfarenheter av det okända och berättar om ett tillfälle då han tillsammans med ett par

FOTO JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM

Historier om ond bråd död och våldsamheter har alltid varit tacksam föda åt spökhistorier. Den dödes oroliga själ sas återvända för att tala om för de levande hur rättvisa ska skipas. 1756 avrättades till exempel slottsherren till Skokloster Erik Brahe genom halshuggning. Kan det vara så att han vandrar huvudlöst omkring i sin våning på slottet?

*»Det skapar en annan
stämning när man vet att
en byggnad har en
etablerad historia, att
mycket har hänt där.«*

Pampiga miljöer där tiden
stått stilla och mörka
rum utan belysning eggar
fantasin. Vem rör sig i
salarna på Skokloster när
alla gått hem?

Berättelser om Vita frun på slott och herrgårdar har bildat en arketyper bland spöken. På Kalmar slott berättas att hon visar sig i fönstret. Kanske är det Anna Bielke som på 1500-talet försvårade slottet mot ett danskt anfall.

Men vem blir ett spöke, och varför? I äldre spökhistorier är skälet till att någon spökar centralt för själva berättelsen. Den som går igen har ofta någonting ouppklarat som behöver åtgärdas. Det kan till exempel vara en hemlighet som behöver röjas, en orättvisa som behöver åtgärdas eller så har personen under sin livstid gjort sig skyldig till ett rysligt missdåd och straffats genom att behöva vandra osalig bland de levande.

I moderna spökhistorier ligger fokus mer på att berätta hur rädda de som stöter på det oförklarliga blir.

– I dagens populärkultur handlar spökhistorier, som till exempel olika spökjakter på Youtube, oftast om reaktioner och att utmana, att göra en show av att man bli skrämmd. Man fokuserar mindre på att berätta varför någon spökar idag, säger Tommy Kuusela.

TOMMY KUUSELA ÄR fil. dr. i religionshistoria och verksam som forskningsarkivarie vid Institutet för språk och folkminnen i Uppsala. Han samlar in spökhistorier, äldre och moderna, och menar att svenskarnas tro på spöken handlar om ett sätt för oss att förhålla oss till döden, ett sökande efter trygghet och kontroll över den existentiella frågan om vad som händer när livet tar slut.

Skälen till vårt sätt att förhålla oss till döden och hur vi gör det ligger både i människans natur – vi strävar i livet alltid efter kontinuitet och framåt-rörelse – och i Nordens kulturhistoriska arv.

– Jag gjorde en insamling av berättelser om spöken och hemsökta platser för några år sedan och fick in mängder av svar. Det här är någonting som är väldigt stort i vår tid, men föreställningen om spöken kan spåras lika långt tillbaka som människan har berättat historier, säger Tommy Kuusela.

– Här i Norden har vi hittat både forntida gravar och formler i runor, där syftet varit att försöka förhindra den döda från att gå igen, vilket ju då är ett exempel på att man trodde att det var möjligt. Vi har också berättelser i isländska sagor om draugar (spöken med fysisk, ofta skräckinjagande form) och liknande.

När Sverige lämnade den fornnordiska tron, där många spöken främst var farliga eller störande för kristendomen, så införde samtidigt katolska kyrkan tanken om skärselden, en

Tommy Kuusela, fil. dr. i religionshistoria.

Änglamakerskan Hilda Nilsson tog mot betalning hand om barn födda utanför äktenskapet. Spädbarnen dränkte hon sedan i en balja. Hennes brott var så isande fruktansvärda att hon dömdes till döden.

På Varbergs fästning visas Bockstensmannen. Den medeltida mannen hittades i en mosse med en påle genom kroppen för att förhindra den att "gå igen".

I cell nr 5 i Landskrona citadells fängelse-torn hängde sig den dödsdömda Hilda Nilsson 1917. Därefter har fångar skräckslaget vittnat om att de sett hennes förvridna ansikte i cellen.

»I Norden har vi hittat både forntida gravar och formler i runor där syftet varit att försöka förhindra den döda från att gå igen.«

plats där dödas själar renas i väntan på att få komma till himlen. Ett slags transit, som samtidigt innebar att den döda människan inte fullt hade lämnat jordelivet. Den tanken gjorde det lättare att tänka sig att närstående avlidna fortfarande hade en möjlighet att söka kontakt.

– Med protestantismens införande övergav kyrkan tanken på skärselden, men det var svårt att utplåna inställningen hos människor att en person kunde dröja sig kvar efter döden. Många höll fast vid tanken att de döda tog kontakt med de levande, på gott och ont. Berättelser om spöken kan också ge människan tröst och de kan tolkas som förklaringar till en del av de rädslor man kan ha inför tanken på döden, säger Tommy Kuusela.

TOMMY KUUSELA berättar att det hela tiden uppstår nya berättelser om spöken. Varje plats med en historia och där någonting dramatiskt har hänt – trauma, sorg och död – är den typ av arena som lätt blir förknippad med spökerier. Även

på internet spökar det. Termen creepypasta används som samlingsnamn för otäcka spökhistorier, bilder och filmsnuttar som sprids på internet.

– Det är absolut någonting som florerar även där. Vi har ett behov av att berätta om spöken, att skrämman varandra och hantera sådant vi inte kan förklara, oavsett om vi är tillsammans fysiskt eller möts över nätet. Spökberättelser speglar oss själva och förändras över tid och rum, säger Tommy Kuusela. *

KUSLIG HÖST I SFV:S HUS

MÅNGA AV våra besöksmål har aktiviteter under hösten som mörker- och spökvandringar för både barn och vuxna. Besök sfv.se för mer information.

På vår hemsida kan du också, på Sevärt, se rysligt spännande filmer om våra besöksmål, där oförklarliga händelser utspelas sig – såväl i historien som i nutid.

*Statsministerns Harpsund är känt för sina kräftskivor.
Men även de ursprungliga ägarna, korkfamiljen Wicander,
var begivna på kräftor. Inte minst arvtagaren Carl August med
sin eleganta och hetlevrade fru Vera. Deras märkliga kärleks-
historia började djupt inne i det ryska tsardömet.*

TEXT *Elisabet Hesseborn* ILLUSTRATION *Veronica Ballart Lilja*

Anekdoten: Från Odessa till Harpsund

MOSKVA, EN STRÅLANDE höstdag 1909. Enorma människomassor har samlats utanför staden för att se en flyguppvisning. Hemma i Sverige har ingen sett något liknande och Carl August Wicander är ivrig att med egna ögon få beskåda ett "aeroplan". Ett virrvar av pinnar, vajrar, tyg, spakar och en liten propellermotor. Det är då han ser henne. En nätt ung

dam, på väg att lyftas upp på flygmaskinen. Det kan inte vara möjligt, tänker han. Piloten visar hur hon ska hålla i sig på den oskyddade platsen. Så lyfter planet och gör en elegant sväng över publikens huvuden, med Vera uppflugen bakom förarsätet. Carl August och massorna bryter ut i jubel.

Två år senare går han på opera i Odessa, där Wicanders

kork – familjeföretaget – etablerat verksamhet. Just som dirigenten ska lyfta taktpinnen för Verdis "Rigoletto" kommer ett sällskap in i salongen. På platsen bredvid sätter sig ingen mindre än den våghalsiga damen från flyguppvisningen – Vera Kosma. De blir förälskade, men det finns ett problem. Vera är redan gift. Hennes familj skickar henne till Konstantinopel med båt för att bryta förälskelsen. Men Carl August är så säker på att hon är hans blivande fru att han följer efter. Efter förhandlingar om hennes skilsmässa kan de äntligen gifta sig i februari 1913.

PARET BOSÄTTER sig i livliga Odessa – då en stad i det ryska tsardömet, idag en del av Ukraina. Efter revolutionen

1917 tvingas de, liksom många andra, till slut att fly. På familjens herrgård Harpsund blir umgänget under 1920-, 30- och 40-talen omfattande – färgat av deras många ryska vänner. Men här finns också gräddan i det svenska samhället: företagsledare, diplomater, författare, musiker, teaterfolk och konstnärer. I gästböckerna flödar hälsningar, fyndiga små melodier och teckningar.

På gården Tjädertorp, som Veras svärfar Hjalmar Wicander låtit bygga på den stora egendomen, blir den ryska väninnan Lily Diedrichs och hennes svenske make sommarbofasta. Här samlas en liten rysk koloni som flytt revolutionen. Filosofen

ochvivören Fjodor Stepun hävdade att man hos Wicanders och Diedrichs visste att umgås på ryskt vis. Från kräftskivan 1934 minns en annan av vännerna hur det stora sällskapet bänkar sig vid ett stort långbord på Harpsunds gårdsplan och i den sena eftermiddagens starka solljus låter de sig väl smaka av de många kräftorna fångade i sjön. När solen sänker sig bjuds det på supé i huvudbyggnadens vackra matsal.

*»På platsen bredvid sätter sig
ingen mindre än den våghalsiga
damen från flyguppvisningen
– Vera Kosma.«*

VID SIN DÖD 1952 donerade Carl August Wicander Harpsund till Sveriges statsministrar som rekreationsbostad med villkoret att hans hustru Vera skulle få bo kvar i ett av egendomens hus. Vera levde till 1977, och sin avsky för bolsjevikerna i sitt forna

hemland släppte hon aldrig. När Sovjetunionens regeringschef Nikita Chrusjtjov besökte statsminister Tage Erlander på Harpsund 1964 knyter "tant Vera" – hon som en gång stirrat döden i vitögat uppe på en flygplanskropp – handen i vredesmod och svär på ryska för sig själv. Hennes Ryssland var för alltid förlorat. *

KÄLLOR: Harpsund – Hus och händelser, Sven Strömberg; Wicanders industriteknik och affärsmän under tre generationer, Carl August Wicander; Den ryska kräftskivan, Östbulletinen (2/2009).

Ytterportalen på Vadstena slott. Den rundbågiga öppningen omges av räfflade kolonner på höga plintar, även kallat postament. Kolonnerna bär upp ett bjälklag och i det finns bilder av oxkranier och runda skivor. Två lejon bär upp vapentavlan som tillhör hertig Magnus vapen. Vapentavlorna hade sina heraldiska färger och var ursprungligen bemålade.

PORTALER SOM TALAR

Från Vasatidens praktfulla portaler till 1900-talets utsmyckade bankpalats. Fastigheternas stenportaler är tysta vittnen som på ett lekfullt och konstnärligt sätt berättar om vem som bodde i husen och vilka funktioner de hade i samhället.

TEXT *Hélène Hanes*

Göteborgs residens är ett exempel på stadspalats med stenhuggarkonst. De båda pelarna har överst varsin krutpotta, något som kunde tänkas passa för en fältherre av rang som Lennart Torstensson. Den ursprungliga portalen vittrade sönder så denna portal är nyhuggen år 1979.

Dubbelportalen i Örebro slott följer renässansens utformning med bandade kolonner. Den är ganska grov i sin utformning men infogad i muren på ett smart sätt.

FOTO SPV/KUNGLIGA BYGGNADSTYRELSEN

Hur många gånger har vi inte passerat en husfasad utan att titta upp från gatan? Vi går rakt fram, skyndar vidare dit vi ska. Men om vi börjar titta upp på husfasaderna, oavsett vilken stad vi befinner oss i, så kan vi hitta en värld av skulpterad sten, utsmyckningar i fasader som gör en stadspromenad både rikare och roligare.

Det var en viktig uppgift för stenhuggare att utforma sten och pryda byggherrens byggnad. Många betydande stenhuggare kom från Nederländerna och Tyskland för att på 1600-talet undgå religionsförföljelser och efterverkningarna av 30-åriga kriget i Europa. De utländska stenhuggarna stod för konstnärlig förnyelse och representerade det mest moderna inom skulptur och dekorativ konst. Det var något som såväl kungar som adelsmän ville få ta del av.

Alla hade inte råd att utforma praktfulla portaler. På 1500-talet var det i första hand kungarna som beställde kungliga gravvårdar och portaler till de kungliga slotten. På Kalmar och Vadstena slott finns fina exempel på renässansportaler som visar ett formspråk inspirerat av antikens former och uttryck. Vadstena slott var vid sitt uppförande en modern renässansbyggnad. Det finns flera portaler både inne på borggården och ut mot sjösidan, men den som betraktas som den främsta är ytterportalen mot sjösidan från 1563.

Portalerna var en del i att uttrycka makt och status. För Vasakungarna var detta särskilt viktigt: att visa upp att de var jämbördiga med de europeiska kungahusen. I Sverige blev renässansen en stil som återfinns på många av Vasaslotten men den blev också svensk, lite kärvare och mer återhållen än ute i Europa.

På Örebro slott finns en dubbelportal inne på borggården, ett av de främsta skulpturverk som finns bevarat i Örebro. Slottet omgestaltades av kung Johan III och han gav nederländaren Hercules Mida uppdraget. Portalen, som stod klar 1584, följer renässansens formspråk med bandade kolonner och trekantsfrontoner.

PÅ 1600-TALET VAR det främst adelsmännen som med sina palatsbyggen bidrog till en stenhuggarkonst på hög nivå och det sker en förskjutning från kungamaktens slottsbyggen till adelsmännens ståtliga palats. Adelsmännen kom hem med stora rikedomar från kriget i Europa och krigsadeln kunde manifestera sin makt och rikedom genom kostsamma palatsbyggen. Även borgerskapet i städerna började visa upp sina nya stenhus med skulpterade portaler.

Under 1600-talet är sandsten från Gotland en återkommande sten i portaler. Den var lätt att hugga och det gick att få fram former som var djupare i dimensionerna jämfört med kalkstenen. Ofta förekommer både kalk- och sandsten i portaler. Den huggna kalkstenen skapade en reliefverkan som

blir en kontrast mot 1600-talets svällande former i sandsten.

På Fredsgatan i Stockholm finns Torstenssonska palatset, klart 1651, med exempel på portaler i gotländsk sandsten. Lennart Torstensson uppförde palatset men dog innan han såg sitt byggnadsverk fullbordat. Han lät skapa en av de mest praktfulla profana portalerna i Stockholm – och om man är fältherre, vad är bättre att illustrera en palatsingång än med två kraftfulla lejon. Portalen sträcker sig uppåt och omsluter även ett fönster, vilket är ovanligt. Vapensköldarna talar om att här bodde greve Lennart Torstensson med sin fru, Beata de la Gardie.

I GÖTEBORG, UTEFTER Södra Hamngatan, finns ytterligare exempel på ett stadspalats beställt av Lennart Torstensson. Palatset uppfördes 1648 och är sedan 1700 länsresidens. Även här kan vi uppleva skicklig stenhuggarkonst. Portalen är slankare med fristående kolonner. På de nedre fundamenten finns uttrycksfulla maskaroner som bär upp kolonnerna, ovanför frisen vilar vapensköldarna. Men även materialet sten behöver tas om hand och underhållas. På grund av att portalen hade vittrat bedömde Byggnadsstyrelsen på 1970-talet att portalen skulle huggas helt ny. 1979 högs en ny portal i

Ryningska palatset i Stockholm pryds av allegoriska figurer. Till höger står Hoppet (Spes) med ett ankare samt en duva i vänster hand och på andra sidan står Tron (Fides) med en korsmärkt sköld. Ovan på själva rundbågen finns fantastiska figurer och former i sandsten i så kallad broskverksornamentik. Stenhuggeriet är kraftfullt och de nedre partierna i kalksten ger en vacker reliefverkan.

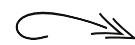
samma gotländska sandsten som originalet med inslag av granit från Hunnebostrand.

Hur kunde en amiral utsmycka sitt palats? Amiralen Erik Ryning började på 1640-talet uppföra sitt palats på Stora Nygatan i Stockholm – det blev till slut ett helt kvarter, Atomena, utefter Munkbron i Gamla Stan. Palatset byggdes om på 1700-talet men portalerna är fortfarande kvar som en viktig årsring. Det är en förhållandevis enkel portal mot Stora Nygatan som anger huvudingången. De två kvinnofigurerna på

var sida om portalen är ett uttryck för dåtidens figurkonst. Allegoriska figurer var ofta förekommande på officiella byggnader för att redogöra för användningen.

Går man runt hörnet ut mot Munkbron så finns ytterligare en portal i kalksten där de vilande delfinerna indikerar byggherrens ställning som viceamiral. Delfinerna har mer antagit formen av sjöodjur, men att palatsets byggherre har med havet att göra framgår tydligt.

VÄRLDENS ÄLDSTA BANKHUS, Bancohuset, finns vid Järntorget i Gamla stan i Stockholm. Arkitekten Nicodemus Tessin d.ä hade uppdraget, han var en berest man och gjorde ritningarna för den första byggnaden. Inspirationen till portalen kom från Italien, ett land dit de

främsta arkitekterna reste och tog inspiration ifrån. Hade man inte möjlighet att vara på plats och studera arkitekturen fanns det arkitektur och mönsterböcker som visade på olika slags former och kompositioner. Tessin d.ä var på plats i Italien och kunde se flera mästerverk, bland annat den italienska arkitekten Vignolas portal för Palazzo Farnese från 1550-talet. Den portalen betraktas som ett mästerverk där inget dominerande detaljmotiv förekommer, proportionerna har varit avgörande för utformningen. Runt 130 år senare gör Tessin en kopia som vi nu kan beundra i Bancohuset i Stockholm.

1700-talets stenutsmyckningar och portaler är vanligen mer återhållsamma. Borta är de stora gesterna med märkliga figurer som på portalen mot Stora Nygatan. De stora adelsläkterna bygger inte slott och herresäten i samma omfattning som tidigare och uppdraget för stenhuggarna blir allt färre. Runtom i landet uppför emellertid köpmän och borgare större bostadshus med portaler som markerar deras status.

Svartsjö slott är exempel på frihetstidens arkitektur i början av 1700-talet. Entrén markeras med ett mittparti med ovanliggande fönster som avslutas med en gavelfronton, och portalen är en integrerad del av hela fasaden. Putsen och stenen samverkar.

I Sverige byggs det förhållandevis lite under 1800-talet, landet är fattigt. Den stora byggboomen kommer i början av 1900-talet och då introduceras en ny typ av byggnadsverk, bankbyggnader.

Om adelsmännen ville tydliggöra sin rikedom och makt genom sina palatsbyggen så låg inte bankerna långt efter. Södra Klara blev de nya finanskvarteren vid förra sekelskiftet. Det var inte längre Gamla stan som var finansiellt centrum och

Portalen på Torstenssonska palatset är en av de mest praktfulla profana portalerna i Stockholm. Ovanför de två vapensköldarna finns överst en skulpterad hjälm, som ytterligare betonar Torstenssons uppdrag som fältherre. Större delen av stenen är i original, men portalen har konserverats och bemålats i början av 2010-talet.

kvarteren kring Gustav Adolfs torg kom helt att byta karaktär. Gemensamt för de nya bankbyggnaderna var att visa upp sin rikedom och att artikulera det i fasadernas stenutsmyckningar.

Dagens regeringskvarter inrymmer ett antal banker från denna tid. I kvarteret Rosenbad finns tre: Stockholms stads Sparbank, Nordiska kreditbanken och Skånes enskilda bank. Genom att blicka upp mot dessa byggnader får vi ta del av ett konstnärligt flöde av olika uttryck gestaltat i ett hårt material. Till skillnad från 1600-talets portaler är dessa portaler naturligt

inkorporerade i fasaden.

Nordiska kreditbanken har Ferdinand Boberg som arkitekt. Så roligt de måste ha haft, stenhuggarna, när de i den rundbågade entrén skulpterade fram penningpåsar som sakta fylldes med mynt, för att inte nämna de små templen som pryder portalen lite högre upp.

SKÅNEBANKEN INTILL ville inte vara sämre. Här avbildas Skåne som det ymniga landskapet med grönsaker, frukter och blommor. Ovanför ingången håller Mercurius tillsammans med Industria ett handelsskepp. Bakom den kan vi se kugg-hjul och centrifugalregulatorn. Lite högre upp på fasaden utefter Drottninggatan möter vi 13 skånska män och kvinnor i olika häradsdräkter. Det finns ingen hejd på prakten.

Något mer diskret är utformningen av Sundsvalls enskilda bank längre upp på Fredsgatan från 1902. Dekorationerna kring portalen gestaltar Norrlands industri och sjöfart. Men en ärkebiskop finns också infogad som utsmyckning. Den nakne mannen som håller i emblemet Sundsvalls enskilda bank är ärkebiskopen Nathan Söderblom, åtminstone huvudet.

Så tveka inte när du går runt i staden att blicka upp mot husfasader – de kan visa dig så mycket av lekfull konstnärlig och allvarlig utsmyckning, mer än vad vi ofta anar. *

Under 1900-talets början blev stenportalerna mer lekfulla, där såväl djur som människor förekommer i fasaderna. Denne herre i hatt blickar ner från Skånebankens fasad, där han representerar Skåne och det bördiga landskapet tillsammans med övrig skulpterad sten.

1896

Arkiverad skönhet

När Gamla Riksarkivet invigdes 1890 var det en av Stockholms stiligaste ämbetsbyggnader. Här skulle alla viktiga offentliga dokument lagras. Idag är det en plats för möten och konferenser.

TEXT Johan Wickström FOTO Stockholms Stadsmuseum och Sofi Sykfont

2025

EN HÄSTDROSKA står på väntläge vid Riddarhustorget. Året är 1896. Sex år tidigare hade Riksarkivet på Riddarholmen invigts. En ämbetsbyggnad som stack ut med sin stiliga tegelornamentik och höga rundbågade fönster. Det var Sveriges första specialbyggda arkivhus, ritat av arkitekten Axel F Nyström.

I denna moderna fastighet – belägen bredvid Sveriges äldsta bokförlag, Norstedts – skulle alla viktiga offentliga handlingar inrymmas på 60 000 hyllmeter. Därför var det självklart viktigt att byggnaden var så brandsäker som möjligt. Många av dåtidens nya tekniska innovationer användes, till exempel stomme av gjutjärn och centralvärme. För att uppfylla brand-

säkerhetskraven användes endast obrännbara material som sten, betong, tegel och järn. Det var bara arkivhyllornas hyllplan som var av trä.

Risken för brand gjorde även att man inte vågade dra in el i fastigheten från början, vilket var en modernitet under denna tid. För att släppa in maximalt med dagsljus i läsesalarna och arkivrummen spänner fönstren över flera våningsplan.

Riksarkivet blev dock snabbt för litet för att rymma alla nya handlingar. Redan efter 30 år var det fullt. För att avlasta arkivet infördes arkivdepåer på andra håll i landet, och parallellt påbörjades planeringen av en mer långsiktig lösning, som dock drog ut på tiden.

Först 50 år senare, 1968, flyttade verksamheten till sina nya lokaler i Marieberg på Kungsholmen. Sedan dess har Gamla Riksarkivet använts i olika funktioner, först som depå, senare som ett kulturpalats för barn och som kontor. Och numera är det en populär plats för event och konferenser.

Idag – 129 år efter bildens tillkomst – är det mesta ganska likt på utsidan. Och även interiört har mycket av det ursprungliga behållits intakt.

+ Läs mer
om Gamla
Riksarkivet

det väras för **HANTVERK**

*Samtidens digitala värld dominerar de ungas vardag.
Men parallellt väljer allt fler analoga yrkesval och
utbildar sig till klassiska hantverksyrken, upplärda
av den äldre generationens mästare. Vi har besökt ett
par av dem – i olika generationer.*

TEXT *Mattias Boström* FOTO *Melker Dahlstrand*

Birgitta Welle lägger stoppning i en gustaviansk stol. Hon har arbetat som tapetserare i snart 40 år.

Taglet levereras som ett rep. Birgitta Welle tvingas därför nysta upp det innan hon kan börjar jobba med stoppningen i stolen.

I en tapetserarverkstad i Enskede utanför Stockholm trängs en flickrumsfåtölj från 1970-talet och Dux-soffor från 1980-talet med två stolar från brytpunkten mellan rokokostil och gustaviansk stil. Det är de sistnämnda som står på agendan just nu för verkstadens ägare, när Kulturvärlden kommer på besök för att filma ett avsnitt av Statens fastighetsverks programserie Det sitter i händerna.

Tapetseraren heter Birgitta Welle och har jobbat med yrket sedan 1987.

– Förutom att jobba med händerna är det just variationen som gör det här yrket så roligt. Man vet aldrig vilka objekt som kommer in, säger hon.

Birgitta Welle är verksam inom ett smalt yrkesområde, som enligt Hantverksakademien definieras som yrken som sysselsätter ett fåtal personer och som riskerar att försvinna.

Men det var egentligen inte meningen att hon skulle bli tapetserare.

– Tanken var från början att jag skulle bli börshaj, men det var fruktansvärt tråkigt att jobba på bank. Jag hade alltid gillat att jobba med händerna, så jag gick en kvällskurs i tapetsering och det var som att blixten slog ned. Man skulle kunna jämföra det med att bli kär.

EFTER SNART 40 år i yrket är Birgitta Welle fortfarande passionerat förälskad i yrket. Det märks tydligt när hon jobbar med de 250 år gamla stolarna. Hon lossar på nubben som fäster domestikerna, ett bomullstyg, ovanpå sittdynans tagel, medan hon berättar att det är lätt hänt att tro att dagens unga är ointresserade av gamla traditionella yrken.

– Jag som har jobbat så länge känner väldigt många andra hantverkare som sysslar med andra saker än jag gör. Och när man stöter på samma människor är ut och är in så är det lätt att tro att det knappt finns några unga hantverkare, säger Birgitta Welle.

Lyckligtvis stämmer inte det. Det råder till och

med brist på tapetserare – allt fler väljer att restaurera sina möbler i stället för att köpa nytt. Men hoppet är inte ute, allt fler unga kvinnor utbildar sig till just tapetserare.

– Det här är inget lukrativt yrke. Man tjänar inga stora pengar, trots att vi har mer att göra än vad vi hinner med. Men jag tror att vi som arbetar med den här typen av saker drivs av en passion, vilket nog gör oss gladare på jobbet, säger Birgitta Welle.

– Jag har två unga kvinnor som jobbar i min verkstad. De började som lärlingar hos mig, men sedan dess har de tagit gesällbrev och tillsammans startat en egen verksamhet här i lokalen.

PÅ ANDRA SIDAN stan, på Riddargatan på Östermalm, driver två andra unga hantverkare sin första egna verksamhet, även de i ett smalt yrkesområde. Bröderna Tobias och Karl W Fransson tog över Brunells konstsmide för fyra år sedan efter att ha jobbat för de tidigare ägarna i ungefär ett år.

Inte mycket i den charmigt röriga lokalen påminner om 2000-tal.

– Det här är ett jättegammalt ställe. Det har arbetats med konstsmide här i nästan 100 år. Om man skulle åka tillbaka till i början av 1900-talet så skulle det nog se ungefär likadant ut. Tiden står stilla här inne. Vi använder samma verktyg och maskiner som de gjorde då, säger Tobias Fransson.

BRUNELLS KONSTSMIDE är närmast en institution i det här kvarteret på Östermalm. Ett tecken på det är den äldre kvinna från kvarteret bredvid som tittar in och ber att få sin kristallkrona uppfräschad.

– Kom förbi nästa fredag så följer vi med dig och hämtar den, säger Tobias Fransson.

Hans historia på Brunells började med extra-knäck för den tidigare ägaren några dagar i veckan. Samarbetet utvecklades och efter ungefär ett år fick han erbjudande om att ta över verksamheten.

– Jag var bara 30 år, men kände att det här var

Skylden utanför Brunells konstsmide på Östermalm har suttit på samma plats i över 60 år. Vid arbetsbordet lagas en ljusstake. Benet hade gått av och nu ska det stärkas med ett stift och sedan lödas.

Brunells egen-
tillverkade lyk-
tor är populära
bland kunderna.
De hänger i
flera trapphus
i kvarteren runt
omkring.

Mässingsspån vid
svarven. Brunells
konstsmide jobbar
med både ädel-
metaller och olika
typer av legeringar.

ett unikt tillfälle att ta över en jättefin verksamhet på en bra adress. Det var lite läskigt i början, eftersom jag var så ung och tog över en så gammal verksamhet. Kommer de att ta mig på allvar?

Oron visade sig vara obefogad. Mottagandet från såväl de boende i kvarteret som gamla och nya kunder har varit väldigt positivt.

– De flesta var och är tacksamma för att den anrika verksamheten finns kvar. Vi väcker nog en del nostalgi, för det händer ganska ofta att pensionärer berättar för oss att de har barndomsminnen från lokalen, säger Tobias Fransson.

Medan han visar runt i lokalen blir det tydligt att han, precis som Birgitta Welle, har arbetat med många olika typer av objekt. På de överbelamrade hyllorna syns guldsmycken, ljuskronor och lampor. Han tar ned en tennljusstake från en av hyllorna.

– Vi får in många objekt skapade av Svenskt Tenn som behöver fräschas upp eller lagas. säger Tobias Fransson.

Lite längre in i lokalen finns stora maskiner och på väggarna hänger mängder av olika verktyg. De ser gamla och välanvända ut.

– De här maskinerna har stått här väldigt länge, säkert sedan Brunells grundades. Många av verktygen också. Ibland jobbar vi med ett objekt som vi inte har något passande verktyg till. Då tillverkar vi det också, säger Tobias Fransson.

Han är av samma åsikt som Birgitta Welle när det gäller återväxten. Hantverksyrken verkar locka allt fler unga. Kanske handlar det om en längtan till det enkla och okonstlade, som en kontrast till samtidens yta och förgänglighet?

– Ja, så kanske det är? Man värdesätter hantverket mer och mer, att man får skapa något unikt och speciellt. Och jag tror att det är samma för våra kunder. Men jag skulle gärna se ännu fler unga i branschen.

STATENS FASTIGHETSVÄRK anlitar ofta olika typer av hantverkare för exempelvis restaureringar och reparationer. Lisa Steen, inredningsarkitekt på sfv, välkomnar det ökande intresset för hantverksyrken bland unga.

– Om de här kunskaperna försvinner så förlorar vi ju förmågan att bevara kulturarvet, och där vill vi inte hamna. Kulturarvet är något som aktivt

Bröderna Tobias och Karl Fransson (t.h.) tog över Brunells konstsmide för fyra år sedan. I lokalen har det jobbat med konstsmide i snart hundra år.

»Jag var bara 30 år men kände att det här var ett unikt tillfälle att ta över en jättefin verksamhet på en bra adress.«

måste upprätthållas. Jag gjorde ett studiebesök på Träakademien i Kramfors, och där fanns studenter så unga som 16 år. Det tycker jag var roligt att se, säger hon.

Brunells är relativt ensamma om sitt gebit i Stockholm. Precis som Birgitta Welle har de fullt upp och mer jobb än det finns tid till.

Trots fulla arbetsdagar finns det ändå tid till att tillverka helt egna föremål från grunden. Deras ljuslyktor i koppar är populära och hänger i flera trapphus i kvarteren runt omkring verkstaden.

– De tar bara ett par dagar att göra, så jag har alltid ett par lyktor på gång. Kunderna blir alltid förvånade när vi säger att vi gör dem själva. Det är väl ett tecken på att de uppskattar ett gediget hantverk, säger Tobias Fransson.

Uppsvinget för hantverksyrken märks även av på Hantverksakademien, som ägs och drivs av Stockholms hantverksförening. Förutom de

tvååriga utbildningarna med 35 platser per år startade förra hösten även ett treårigt program med 15 platser per år. I dag studerar omkring 100 personer på de ordinarie utbildningarna – och därtill drygt ytterligare 20 YH-flexstuderande som läser enligt individuella studieplaner.

– Det är glädjande att intresset för hantverksyrken växer, säger Karolina Reit, utbildningsledare på Hantverksakademien.

KANSKE HAR SYNEN på hållbarhet präglat de unga att välja ett yrke som går ut på att bevara i stället för att köpa nytt eller slänga. Det tror i alla fall Birgitta Welle.

– Ge fan i att slänga möbler, rädda dem i stället. Det har jag missionerat på mässor, utställningar och köpcentrum i flera år. Det kanske inte beror på mig, men jag tycker mig se att folk har börjat lyssna, säger Birgitta Welle. *

DET SITTER I HÄNDERNA

JUST NU producerar Statens fastighetsverk den andra säsongen av den populära programserien *Det sitter i händerna*, där vi får möta olika typer av hantverkare som berättar om sina yrken. Nypremiär sker på SFV:s egen playtjänst Sevärt i början av 2026.

INTERIÖREN: HAUPTS BYRÅ

©KUNGL. HOVSTÄRNA/FOTO: ALEXIS DAYLOS

Livpagens säng

PÅ KUNGLIGA SLOTTEN finns ett 30-tal möbler signerade Georg Haupt (1741–84), möbelsnickaren som blev hovschatullmakare och Gustav III:s favorit. Den mest originella av dessa möbelformer är antagligen den byrå som nu står i Kinesiska salongen på Drottningholms slott.

På ytan ser den ut som många andra av Haupt's byråer med sina stiliga utsmyckningar och inläggningar av bland annat lönn, mahogny och amarant. Men den utdragbara lådan är i grunden en förklädd säng som stod i kungens sovrum. Här hade kungens livpage sin sovplats.

Livpagen – oftast en officer i 20-årsåldern – var både livvakt och servicepersonal i en och samma person. Han följde med på kungens promenader, läste högt för kungen på kvällen, ordnade med kungens bad och vaktade honom dygnet runt. Efter fullgjort värv kunde livpagen krypa ner i den 173 centimeter långa sängen – ungefär som en medellång man vid denna tid – där man bäddat med dunbolster. I samlingarna finns ytterligare en vaksäng från Haupt's verkstad som står på Stockholms slott.

JOHAN WICKSTRÖM

FOTO GUSTAV SCHÖN

FOTO SFV/MARCUS ÅRSKOG

OVÄNTAT FYND PÅ SKANSEN KRONAN

UNDER SOMMAREN har Skansen Kronans murar i Göteborg renoverats. I samband med arbetet har man stött på ett oväntat historiskt fynd. Vid en utrensning av fogarna på den södra muren trillade en sten ut och då påträffades en igenmurad latrinkanal till en så kallad privet – ett "hemlighus" från 1600-talet.

I samband med fyndet hittades även flera kanonkulor och en möjlig granat från samma tidsepok. Nu undersöker man hur det ovanliga fyndet kan bevaras och levandegöras för besökare.

Nu är Utklippan uppkopplad

UTKLIPPAN I KARLSKRONA skärgård har varit strömlöst i tre år. Men nu har kommunen dragit en nio kilometer lång elkabel ut till ön och samtidigt lagt ner en fiberkabel för internet. Kabeln innebär bättre service för besökare och att SFV kan börja utveckla besöksmålet.

– Det här skapar förutsättningar för att levandegöra och utveckla ön och besöksmålet, säger Maria Nordh, fastighetschef på SFV Syd.

Utklippan är Sveriges sydostligaste utpost med ett rikt djur- och naturliv och en populär gästhamn.

FOTO STEFAN SÖDERHÄLL

FOTO SFV/ÅSA LARSSON STJERNKVIST

FOTO RÅÅ/HENGT A LUNDBERG

SÄKRA GULDET PÅ KARLSBORGS FÄSTNING

PÅ KARLSBORGS fästning kan besökare numera uppleva svensk historia i ett escape room. Ett av uppdragen är att säkra Sveriges guldreserv, som förvarades här under andra världskriget. Statens fastighetsverk har tillsammans med hyresgästen, Visit Karlsborg, anpassat lokalen, belägna i en vall bakom slutvärnet.

– Det är en balansgång mellan att anpassa och bevara äldre rum och byggnader. Men resultatet blev väldigt bra, det ger en autentisk känsla, säger Cecilia Florin, förvaltare på SFV.

ANTIKRUNDAN PÅ HOVDALA SLOTT

NÄR SVERIGES Televisions långkörare Antikrundan kommer på besök kan SFV:s fastigheter ofta passa bra som skådeplats. Under sommaren inledde Antikrundan sin kommande inspelningssäsong – den 37:e i ordningen – på Hovdala slott utanför Hässleholm.

Inspelningen, som ägde rum i slutet av augusti, lockade tusentals besökare till slottsområdet.

– Dagens skräll var en antik blyertspenna i guld från 1885, säger programledaren Anne Lundberg till svt.se.

KULTURKANON MED FINA FASTIGHETER

NYLIGEN presenterades de 100 verk och företeelser som ska ingå i en svensk kulturkanon. Vi på Statens fastighetsverk noterar att fem fastigheter i vår förvaltning finns med: Gripsholms slott i Mariefred, Gustavianum i Uppsala, Stockholms slott, Drottningholms slottsteater och Vadstena kloster.

Dessutom förvaltar SFV fler fastigheter som på olika sätt knyter an till kanon, exempelvis Bancohuset i Gamla stan som byggdes för Riksbanken i slutet av 1600-talet.

Belöning för mödan

Efter en säkerhetsbesiktning våren 2025 stängdes en av tillfartsvägarna till Bohus fästning. Besiktningen hade visat på en ökad risk för ras och åtgärden gjordes för att det inte skulle finnas risk för skador. Bohus fästning har över åren haft flera ras, det senaste stora skedde 2018.

Den som har privilegiet att äga något gammalt vet att det förr eller senare betyder att det finns arbete att göra. Det är egentligen ingen skillnad i sak om man tar hand om sitt gamla matbord som ärvts genom generationer eller om man förvaltar en komplex kulturhistorisk miljö med byggnader, parker och naturområden. Underhållsarbetet följer med som ett brev på posten. Det som kändes som charmig patina övergår nästan omärkligt till förfall och förstörelse. När man har vänt sig om i hängmattan lite för många gånger – i stället för att ta hand om objektet – kan det plötsligt vara bortom räddning.

DET KAN TA EMOT att lägga tid på något som inte nödvändigtvis levererar en stor förändring utan bara ser till att det man värnar om vidmakthålls. Men den som tar sig tid att vara grundlig får belöning för mödan. Statens fastighetsverks belöning består ofta i vetskapen om att det vi är satta att förvalta finns kvar i lång tid. Det är hållbarhet på riktigt.

För SFV är det självklart viktigt att hela tiden arbeta med alla hållbarhetsaspekter. Allt detta kan vi uppnå genom ett envist, klokt och evigt pågående underhållsarbete. För detta krävs tre saker:

Kunskap. För oss är det extra viktigt att det inom organisationen finns djup kunskap och kompetens – byggnadstekniker, förvaltare, driftpersonal, ekonomer, antikvarier, arkitekter och projektledare.

FOTO: GUSTAV SCHÖN

»Den som har privilegiet att äga något gammalt vet att det förr eller senare betyder att det finns arbete att göra.«

Pengar. En självklarhet. Men en del av de miljöer vi förvaltar kan inte bära sina egna kostnader, de så kallade bidragsfastigheterna. För dessa finns ett mindre anslag – som glädjande nog har ökat de senaste åren. Trots detta finns en resursbrist som försvårar ett gott underhåll.

Planering. Det måste alltid finnas tid för den långsiktiga planeringen. Det låter kanske inte så spännande. Kort-siktig planering är vi mästare på och vi har väl utarbetade system för planering och uppföljning i fyraårscykler. Vi arbetar mycket för att få till stånd långsiktiga underhållsplaner på 10, 20 eller 30 års sikt, en resa där vi har arbete kvar att göra.

ÖVER LAG ÄR SFV:s fastigheter välanvända och hyresintäkterna ger goda förutsättningar för att underhålla våra miljöer så att deras värden består. Utmaningen finns främst hos våra bidragsfastigheter. Även om det anslag som finns har ökat, innebär konstruktionen med korta planeringscykler ett problem. Nivån på anslaget förändras över tid och det är svårt för oss att i

förväg känna till förutsättningarna.

Men hur gör man då för att säkra ett bra underhållsarbete? Svaret är att vi får vara redo helt enkelt. Prioriteringarna måste vara glasklara. Sedan måste man ha förmågan att komma i gång snabbt och organisera projekt – med både interna specialister och entreprenörer – när det väl blir gynnsamt läge.

Och hur gick det då med Bohus fästning? Efter besiktningen genomfördes säkringsåtgärder som gör att avspärrningen till viss del har kunnat lyftas. Men mycket återstår att göra. Underhåll är en löpande, permanent och långsiktig verksamhet, men det ger en bra belöning när nya generationer svenskar får möjlighet att uppleva vårt fantastiska kulturarv.

LISA ROOS JACOBSEN
Enhetschef för Kulturmiljöenheten

Statens fastighetsverk, Box 2263, 103 16 Stockholm

Kulturvärden kommer ut med fyra nummer per år.

En prenumeration kostar 200 kronor per år.

<https://order.flowy.se/statensfastighetsverk>

Tel: 08-121 060 73

Runt om i vårt land finns platser
där allt inte är som det verkar.
Historiska platser där något dröjer sig kvar.
Som inte kommit till ro.
Inbillning eller vidskepelse?
För allt har väl sin förklaring.

Eller?

SPÖKELSER

I vår programserie Spökelser besöker vi fem platser i vårt kulturarv,
kringvävda av mystiska berättelser, mörka historier och
upplevda oförklarliga händelser.

Första avsnittet på Sevärt den 25 september. Vid midnatt.

